

§ 33. Люстэрка эпохі: мастацтва беларускіх зямель XVII—XVIII стагоддзяў

Майстэрства выканання жывапісных, скульптурных, графічных твораў, таксама як і рамесных вырабаў, знаходзілася ў XVII—XVIII стагоддзях на высокім узроўні. Але развіццё выяўленчага і дэкаратыўна-прыкладнага мастацтва ў гэты перыяд звязана не толькі з засваеннем новых тэхнічных прыёмаў. Перш за ўсё майстры спасцігалі новую пластычную «мову» — мову стыляў.

Беларускі ікананіс. У беларускіх абразях эпохі барока сфарміраваліся характэрныя рысы. У мастацтва ікананісу пранікаюць жанравыя элементы, апавядальнасць. Рэлігійныя сюжэты напаўняюцца жыццёвымі рэаліямі. Яскравым прыкладам гэтага з’яўляецца абраз «*Нараджэнне Маці Божай*», знойдзены ва Успенскай царкве Магілёва. Адлюстраваныя на ім падзеі нібы ўзяты са штодзённага жыцця. Персанажы ахарактарызаваны падрабязна, з багаццем дэталей. Асаблівая ўвага нададзена касцюмам і прадметам побыту.

У канцы XVIII стагоддзя ў ікананісе з’яўляюцца рысы класіцызму, якія праглядаюцца ў імкненні да строгасці і ўраўнаважанасці. Напрыклад, у абразе «*Выбраныя святыя: Васіль Вялікі, Грыгорый Багаслоў, Іаан Залатавуст*» з Шарашоўскай Прачысценскай царквы мастак падкрэсліў сіметрыю кампазіцыі ўвядзеннем калон. Святыя паказаны ва ўбранні ўніяцкіх святароў. Простанародны тыпаж надае вобразам кранальную наіўнасць і пераканаўчасць.

Нараджэнне Маці Божай. Абраз Пятра Еўсяевіча з Галынца з Магілёўскай Успенскай царквы, Беларусь (1649 г.)

Выбраныя святыя: Васіль Вялікі, Грыгорый Багаслоў, Іаан Залатавуст. Абраз з Прачысценскай царквы г. п. Шарашова, Беларусь (2-я палова XVIII ст.)

Уважліва разгледзьце абразы на старонках параграфа і кампакт-дыска. Якія сродкі выразнасці ўказваюць на фальклорныя ўяўленні мастакоў? Як вы думаеце, чым яны абумоўлены?

Сармацкае барока. На развіццё барока на беларускіх землях моцны ўплыў аказала культура шляхецкага саслоўя. Шанаванне традыцый, павага да продкаў, нацыянальны каларыт адлюстраваліся ў стылі, які атрымаў назву «*сармацкае барока*». Асабліва ярка сармацкае барока праявілася ў жывапісным партрэце. Па прыкладзе каралёў і магнатаў прадстаўнікі шляхты стваралі партрэтныя галерэі сваіх продкаў. У XVII—XVIII стагоддзях такія партрэты сталі абавязковымі атрыбутамі шляхецкай культуры.

Кшыштаф Весялоўскі
(1636 г.)

Даніэль Шульц Малодшы.
Януш Радзівіл (1652 г.)

Мастацкая мова сармацкіх партрэтаў своеасаблівая. Па манеры выканання яны блізкія да ікон. Прапорцыі фігур трохі скажаюцца. Выява здаецца дэкаратыўнай і пляскатай. Мастакі імкнуліся паказаць фамільныя рысы персанажа, а не даць яму псіхалагічную характарыстыку. Важнае месца ў партрэце займае касцюм мадэлі, яе атрыбуты і інтэр'ер. Выявы часта дапаўняліся гербамі і надпісамі.

Веліч і ўпэўненасць адлюстраваны ў партрэтах *дзяржаўнага дзеяча Кшыштафа Весялоўскага і яго прыёмнай дачкі Грызельды Сапегі* (с. 170). Персанажы, апранутыя ў парадныя строі, паказаны ў поўны рост. Урачыстасць карціны дасягаецца з дапамогай антуражу: пышных драпіровак завесы, калон, шахматнай падлогі параднай залы. У мужчыны ў руках маршальскае жазло. Відавочна, гэтыя партрэты выконваліся адным з гродзенскіх майстроў.

Цікава, што нават запрошаныя еўрапейскія майстры «падладжвалі» сваю творчую манеру пад мясцовыя густы. Так, у работах мастака нямецкага паходжання *Даніэля Шульца Малодшага*, які адрозніваўся бездакорнай тэхнікай, злучыліся свабодная еўрапейская манера пісьма і дэталі, што рэгламентаваліся мясцовым заказчыкам. На партрэце, выкананым жывапісцам, вядомы магнат *Януш Радзівіл* паўстаў перад намі ў старадаўнім для свайго часу адзенні. На століку, які стаіць побач з ім, знаходзіцца важны атрыбут улады — гетманская булава.

Успомніце заходнееўрапейскія парадныя партрэты XVII—XVIII стагоддзяў. Параўнайце іх з партрэтамі з Гродна — Кшыштафа Весялоўскага і Грызельды Сапегі. У чым іх падобнасць і адрозненне?

Беларуская гравюра. XVII стагоддзе — час фарміравання *нацыянальнай школы гравюры*. У гэты перыяд шырокае распаўсюджанне атрымлівае гравюра на метале. Гравіраванне медных пласцін разцом дазваляла мастакам мадэляваць аб'ём і перадаваць гульню святла і ценю. Новыя тэхнічныя магчымасці паўплывалі на развіццё жанраў партрэта і пейзажа.

Аляксандр Тарасевіч. Кастрычнік. Ілюстрацыя да кнігі «Малітвы службы Маці Божай...» (1678 г.)

Самы вядомы твор аднаго з найлепшых еўрапейскіх мастакоў-графікаў *Томаша Макоўскага* — мастацка аформленая карта *Вялікага Княства Літоўскага* — стала дасягненнем не толькі мастацтва XVII стагоддзя, але і картаграфіі Усходняй Еўропы. Карта была створана ў Амстэрдаме па заказе Кшыштафа Радзівіла. Сёння адзін з яе варыянтаў захоўваецца ў Нацыянальным гістарычным музеі Рэспублікі Беларусь.

Майстар гравюры *Аляксандр Тарасевіч* з Глуска ў 1670-х гадах ілюструе выданне «*Малітвы службы Маці Божай...*» (ці «*Разарыум*»). «Разарыум» уключае 27 ілюстрацый біблейскага цыкла і 12 кампазіцый, на якіх паказаны месяцы года і адпаведныя ім сельскагаспадарчыя работы. Біблейскія сюжэты вырашаны ў характэрнай для барока манеры: выразныя ракурсы, дынамічныя кампазіцыі. Пейзажы, якія паказваюць прыроду ў розныя поры года, наадварот, уражваюць размеранымі ладам кампазіцыі. Перспектыва адкрывае перад глядачом праспект, якія запоўнены занятымі паўсядзённымі справамі людзьмі. У некаторых з гэтых ілюстрацый прачытваюцца матывы, звязаныя з радзімай мастака.

Максім Вашчанка. Гравюра з кнігі «Манархія турэцкая, апісаная Рыко» (1678 г.)

Беларускія мастакі актыўна засвойвалі дасягненні еўрапейскага мастацтва. У канцы XVII стагоддзя магілёўскі гравёр *Максім Вашчанка* паўтарыў 16 ілюстрацый да папулярнай у Еўропе кнігі «*Манархія турэцкая, апісаная Рыко*». Працуючы ў Богаяўленскай брацкай друкарні Магілёва, ён садзейнічаў распаўсюджванню разцовай гравюры на медзі ў кірылічным беларускім кнігадрукаванні. Творы Максіма Вашчанкі адрозніваюцца ўмелай кампазіцыяй і майстэрствам малюнка.

Як вы думаеце, чаму мастацтва гравюры атрымала вялікае распаўсюджанне на беларускіх землях менавіта ў XVII—XVIII стагоддзях?

Мастацтва беларускіх рамеснікаў. Дасягненні беларускіх разьбяроў па дрэве і *цаніннікаў* — майстроў, якія вырабляюць кафлю, — атрымалі вядомасць далёка за межамі радзімы. Яны былі задзейнічаны ў афармленні маштабных збудаванняў Расіі. Беларускія цаніннікі ўпрыгожылі многія славутыя расійскія храмы.

▲ Блюда, вырабленае на свержаньскай мануфактуры, Беларусь (сярэдзіна XVIII ст.)

◀ Келіх з накрыўкай з г. п. Налібок, Беларусь (1740-я гг.)

▲ Фігурка шляхціца, выраблена на свержаньскай мануфактуры, Беларусь (сярэдзіна XVIII ст.)

Выраб прадметаў раскошы — габеленаў, фаянсу і фарфору — прыносіў даход уладальнікам мануфактур на беларускіх землях.

Для арганізацыі мануфактур магнаты запрашалі вядучых еўрапейскіх спецыялістаў. На такіх прадпрыемствах кожны работнік выконваў пэўныя аперацыі, і мастацкі выраб з'яўляўся вынікам калектыўнай працы. Мануфактуры спецыялізаваліся на вытворчасці пэўнай прадукцыі. У Слуцку размяшчалася мануфактура па вырабе паясоў, у Налібоках і Урэччы стваралі мастацкае шкло, у Сверхані і Целяханах — фаянсавы посуд, у Карэлічах і Гродне — габелены.

Сёння найбольшую знакамітасць мае слуцкая мануфактура, дзе выраблялі паясы. У XVII—XVIII стагоддзях шаўковы багата ўпрыгожаны пояс з'яўляўся абавязковай часткай шляхецкага касцюма. Раней такія дарагія вырабы прывозілі з краін Азіі. Для наладжвання вытворчасці паясоў на беларускіх землях быў запрошаны майстар Ян Маджарскі з Канстанцінопаля. Беларускія вырабы не толькі не саступалі замежным узорам, але і пераўзыходзілі іх. Канцы паяса — «галовы» — ўпрыгожваліся стылізаванымі выявамі кветак. Асноўнае палотнішча — «сярэднік» — было выткана арнаментальнымі палосамі.

Паясы адрозніваліся вялікімі памерамі. У даўжыню яны часам перавышалі 4 метры, а ў шырыню даходзілі да паўметра. Слуцкія майстры выраблялі аднабаковыя і двухбаковыя паясы. Кожны з бакоў меў свой колер. Таму ўладальнік, які насіў пояс, мог ўпрыгожваць касцюм па-рознаму: у залежнасці ад таго, якім бокам ён павяжа пояс. Некаторыя двухбаковыя паясы можна было павязаць не двума, а чатырма спосабамі. Перад тым як павязаць пояс, уладальнік складваў яго напалову. Такім чынам чатырохбаковы пояс дазваляў атрымаць чатыры варыянты

Сцяпан Палубес, майстар з Мсціслава. Кафляны фрыз храма Успення Прасвятой Багародзіцы ў Ганчарах у Маскве, Расія (XVII ст.)

Чатырохбаковы пояс слуцкай мануфактуры, Беларусь (2-я палова XVIII ст.)

ўпрыгажэння касцюма. Асабліва цаніліся «літыя» паясы з залатымі або срэбнымі ніткамі, якія пасля пракаткі тканіны паміж валоў набывалі бліскучую, нібы металічную, паверхню.

Зараджэнне мастацтва *шпалёр* на беларускіх землях звязана з імем Ганны Радзівіл. Яна стала заснавальніцай першых мануфактур па вырабе бязворсавых габеленаў. Па тэхніцы выканання, шматплановай кампазіцыі і вобразным

Цікавы факт

На адваротным баку габелена «Парад войск пад Заблудавам у 1744 годзе» захавалася імя майстрыхі — Анастасіі Марковіч.

ладзе непераўзыходзеныя былі габелены карэліцкай мануфактуры. У перапляценні каляровых нітак нараджаліся дакладныя гістарычныя кампазіцыі, створаныя на аснове прац найлепшых еўрапейскіх мастакоў. Таму габелены былі падобныя на жывапісныя палотны.

Карэліцкія габелены захавалі яркія старонкі гісторыі роду Радзівілаў. Тут можна бачыць сцэны ваенных бітваў, узяцця ў палон, каранацыі знатных асоб...

Вытанчаныя формы, пышнасць і ўрачыстасць, якія адрознівалі вырабы мануфактур, былі сугучныя складанай і супярэчлівай гістарычнай эпосе. У гэтых вырабах знайшлі адлюстраванне і гордая незалежнасць шляхты, і яе імкненне да нацыянальных вытокаў.

Разгледзьце ўважліва творы дэкаратыўна-прыкладнога мастацтва беларускіх майстроў. Якія элементы стылю барока вы можаце назваць? Патлумачце свой адказ.

Габелен «Парад войск пад Заблудавам у 1744 годзе»
(каля 1760—1790-х гг.)

Беларуская культура XVII—XVIII стагоддзяў мела неаднародны характар. Самабытнасць іканапісу абумоўлена шматканфесійнай сітуацыяй. У магнацкіх рэзідэнцыях мясцовыя і запрошаныя майстры стваралі ўнікальныя творы мастацтва. У XVII стагоддзі панавала стылістыка барока. А ў XVIII стагоддзі гэты стыль суіснаваў разам з ракако і класіцызмам.

Пытанні і заданні

1. Разгледзьце беларускія абразы, прадстаўленыя ў параграфу. Падумайце, якімі сродкамі выразнасці іканапісцы здолелі дасягнуць найўнай кранальнасці?

2. Успомніце, як стваралі абразы візантыйскія майстры. Вывучыўшы інфармацыйныя крыніцы, паразважайце, у чым заключаецца асноўнае адрозненне ў тэхніцы напісання абразоў у беларускіх і візантыйскіх мастакоў.

3. Разгледзьце прадметы дэкаратыўна-прыкладнога мастацтва, прадстаўленыя ў параграфу. Як і з якой мэтай іх упрыгожвалі беларускія ўмельцы? Што азначаюць упрыгажэнні гэтых прадметаў? Якія элементы робяць гэтыя вырабы прывабнымі?

4. У другой палове XVIII стагоддзя мясцовымі майстрамі былі вытканы шпалеры, якія праслаўляюць род Радзівілаў. Пазнаёмцеся з габеленамі беларускіх рамеснікаў у параграфу і на дадатковай старонцы. Пра якія старонкі гісторыі яны апавядаюць сучаснаму глядачу?

5. Здзейсніце віртуальную экскурсію на афіцыйным партале «Музеі Беларусі» (museim.by) па краязнаўчых музеях нашай краіны. Якія вырабы дэкаратыўна-прыкладнога мастацтва XVII—XVIII стагоддзяў вы ўбачылі? Падзяліцеся ўражаннямі з аднакласнікамі.

Творчая майстэрня

6. Зрабіце эскіз арнаменту (роспісу) для аднаго з вырабаў дэкаратыўна-прыкладнога мастацтва — блюда, габелена, пояса — у стылістыцы мастацтва беларускіх зямель XVII—XVIII стагоддзяў на тэму «Беларуская легенда» (ці інш.).

§ 34. Музыка і тэатр на землях Беларусі ў перыяд Рэчы Паспалітай

Развіццё музычнай і тэатральнай культуры на беларускіх землях у XVII—XVIII стагоддзях, гэтак жа як і іншых відаў мастацкай творчасці, праходзіла ў два этапы. Мастацтва барока сумяшчае духоўныя і свецкія рысы, мастацтва класіцызму дзівіць сваёй стройнасцю.

Беларускія канты. Музыка барока на беларускіх землях прадстаўлена *кантамі*. У іх арганічна спалучаюцца рысы народнай культуры і прафесійнага